

על הפרשה

וילך

מחשבה ומוסר

סוגיות ועיונים

אהרן קופמן

052-7624467

7624467@gmail.com

אשמח לקבל הערות והארות

מחשבה ומוסר

"וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל" (לא, א).

ואמרו חז"ל (מדרש תנחומא, א) אין וילך אלא לשון תוכחה.

יש להבין איזו תוכחה היתה כאן, והלא הלך להודיע להם שהוא מת, וכדברי הרמב"ן "לנחם אותם על ענינו, כלומר אני זקן ואין לכם עוד תועלת ממני, ועוד כי השם צוני שלא אעבור שם, ואל תפחדו ואל תיראו, כי ה' יעבור עמכם לא יסלק שכינתו מכם בעבורי, ויהושע הוא העובר לפניכם במקומי", ומה יש בזה דברי תוכחה.

ביאר זאת הגאון ר' חיים זייצ'יק זצ"ל, שאין תוכחה יותר נוקבת המדברת אל אנשים וקולעת לתוך לבם מן התוכחה הזו של זכרון יום המות. כאשר מזכירים לאדם שחיוו הם מוגבלים ושיבוא יום הקץ שלו, הרי זה מצנן את כל רתיחת דמו, ומשתיק את כל תביעותיו.

וכדברי חובות הלבבות (שער הכניעה, ה) "כאשר יחשב בחליפתו ובוא אליו המות מהרה והפסק מאוייו ותקותו בעת ההיא, ועזבו כל קניניו והתיאשו מקחת מהם מאומה לצידה ומהועיל בהם וצורת עמדו בקבר, וכבר חלף אור פניו ושחר מראהו וירום תולעים ועפוש ומוגלה, ויחלפו סימני יופי גופו ויחזק באוש ריחו, כאלו לא רוחץ מעולם ולא מורק ולא הפיח ריח הטוב. כי כאשר יעבר על לב אדם זה וכיוצא בו, יכנע בנפשו וישח ולא יתגאה ולא יגבה לבו ולא יתנשא ולא יתגדל".

והתמונה הזו שראו לפניהם בצורה מורגשת ומוחשית ביותר, כיצד אדם נפרד מן החיים ברגעיו האחרונים, היא התוכחה הגדולה והנוקבת ביותר.

"ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ" (לא, ז).

ביאר המשך חכמה על דרך צחות, כי גם המלך נצטוו "לבלתי רום ללבו", אבל זה רק בצנעה, אולם לעיני העם המלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ומפני כך נענש שאול, שמחל על כבודו. וזה מה שאמר שמואל לשאול "אם קטן אתה בעיניך", שרק בעיניך תהא ירא וחרד מפני כל, ונמוך בדעתך לכבד כל אדם. אבל "לעיני כל ישראל - חזק ואמץ", לא תתנהג בענוה ולא תראה להם מורך, רק תהיה קשה כברזל וגבור כארי נגד העם.

"ויקרא משה ליהושע וגו' חזק ואמץ" (לא, ז).

עורר הסבא מקלם זצ"ל, הנה מצינו ביהושע, שהיה מיוצאי מצרים, וראה כל הניסים עין בעין, ועמד במעמד הנבחר לקבל התורה מפי הגבורה פנים בפנים, ונתחנך כל ימיו אצל אדון הנביאים, ולא מש מתוך האהל, ובכל זאת הוזרח מאוד מפי משה רבינו "חזק ואמץ", כי בלי חיזוק זה היה מתרפה, כי רק החיזוק הוא המקיים את האדם.

ואין ראיה גדולה מזה לתורת המוסר, כי דבר נצרך הוא ביותר לחזק ולהזדרז תמיד, ואם לגדולים הזהירה התורה על חיזוק תמידי, ודאי שאנו חלושי הדעת וקטני האמונה, כמה אנו צריכים להתחזק תמיד.

"ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלקיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה" (לא, ג).

ביאר החפץ חיים זצ"ל, שהתורה באה להזהיר את האדם שצריך לעבוד את ה' "כל הימים", והיינו ברציפות, ושלא יהיה הפסק בעבודתו, והלב יהיה מסור תמיד לעבודתו יתברך.

והמשיל זאת לאדם חולה שפגש אותו חבירו ברחוב ושאל בשלומו. השיב לו החולה "לא עליך, ידידי, חולה אני". ומה טיבך של מחלתך? חזר חבירו ושאלו. והלה משיב "מחלת הקדחת יש לי". התבונן חבירו בפניו ואמר לו "אודה ולא אבוש כי מראה פניך אינו מעיד שאמנם חולה הנך". אמר לו החולה "צדקת, היום באמת אני מרגיש טוב ואין לי כלל חום", אם כן תמה חבירו, למה הינך מיצר, הרי כבר הבראת? "אינך יודע טיב מחלתך" - השיב הלה, "מחלה זו שקדחת שמה, טיבה היא שיום אחד קודחים מחום גבוה ואז מוטלים על ערש דווי, ולמחרת יורד החום והרי אתה מתהלך כאחד האדם. וכך חזור חלילה מזה כמה שבועות, הרי שגם ביום שאין לי חום עדיין חולה אני".

במצב זה אנו נמצאים לפעמים, יש אמנם ימים שאנחנו בריאים לחלוטין, עובדים את ה' בכל הלב, אולם המחלה מתגלית אצלנו כשאנו מתרשלים לפתע וחוזרים לכסילותנו, נמצא שהמחלה מקננת בנו אף באותם הימים שאנו עובדים את ה' כמו שצריך.

משום כך מבקש מאתנו ה' יתברך "ליראה את ה' אלקיכם כל הימים", ללא סירוגין, יום כך ולמחרת אחרת, אלא כל הימים נעבוד את ה' בלב שלם.

"ומצאאו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה" (ז, לא, ז).

יש לדקדק שהפסוק מתחיל ב"רעות רבות וצרות" ומסיים ב"רעות" לבד ולא אמר "הרעות והצרות האלה".

ביאר זאת מרן הגרא"מ שך זצ"ל (בהקדמה לאבי עזרי), שרעות נקרא גוף הרעה, וצרות הוא מלשון צר, שהוא מעיק על האדם, שלפעמים נמצא האדם במצב כזה שצר לו והעולם חשוך בעדו, ונשבר רוחו בקרבו, חוץ מהיסורין שיש לו ע"י גוף הרעה, וזה בא לו להאדם ע"י חוסר האמונה ובטחון בה', ואין ה' בקרבו ואז הוא עשוק ורצוץ כל הימים. אבל מי שיראת ה' נגע בלבבו ומאמין בה' ובהשגחתו פרטית, הצרות אינן צרות ואין מעיק לו ואין מציר לו, וכמו שאמר דוד המלך "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי", כי ימצא מנוח ותנחומין, ומשום כך אחרי שבא לו ההכרה לאמר "על כי אין אלקי בקרבי" בטלה ממילא הצרה, ורק הרעות הן רעות, ועל כן סיים הכתוב ואמר "ומצאוני הרעות האלה".

"וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתני פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים" (לא, יז-יח).

לכאורה תמוה הדבר, והלא בני ישראל מתוודים בידוי ובהכרה שכל הצרות שהשיגום באים להם משום שעזבו את ה', ואם כן למה "הסתר אסתיר פני ביום ההוא" ומדוע הם נתבעים שוב.

והרמב"ן ביאר שעדיין לא שבו בתשובה שלימה, אלא רק התחרטו על מעשיהם ועדיין לא התודו עליהם, ולכן הקב"ה מסתיר את פניו עד הגאולה.

הוסיף על כך הגאון ר' חיים זיציק זצ"ל, שכיון שכבר הכירו בחטאם והתחרטו עליו, יש עליהם תביעה יותר גדולה מדוע הם לא חוזרים בתשובה שלימה, כי אדם שיש לו הכרה בחטאיו, אם לא מצליח ליישם בפועל את מעשה התשובה, הוא נתבע על כך הרבה יותר.

וזה מה שאמרו חז"ל "אוי להם לרשעים שמהפכים את מידת הרחמים לדין" (בראשית רבה לג, ג), שעל ידי שזכו כבר להארת רחמים וחסד, צריכים היו לחזור בתשובה, ואם הם עומדים וממשיכים להקשות את לבם ואינם חוזרים בתשובה, אז חטאם ועונשם חמורים יותר.

וכן בכל מידה אשר חנן אותו ה', כמה אדם צריך לנצל את המידה הזו, ולא לבוא להתגאות ממנה, אלא אדרבה, כמה שיותר צריך ליזהר שלא להיכשל בכך, כי כמה שיש לאדם יותר השגה יש עליו יותר תביעה.

"ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה" (לא, יז-יח).

לכאורה תמוה הדבר, והלא בני ישראל מתוודים בידוי ובהכרה שכל הצרות שהשיגום באים להם משום שעזבו את ה', ואם כן למה "הסתר אסתיר פני ביום ההוא".

והרמב"ן כתב ליישב, "איננו וידוי גמור כענין והתודו את עונם, אבל הוא הרהור וחרטה, שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשמים הם. וטעם ואנכי הסתר אסתיר פני - פעם אחרת, כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לאלקים ועל כי אין אלקיהם בקרבם מצאום הרעות האלה, היה ראוי לרוב חסדי השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בע"ז וכו', ולכך אמר, כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בע"ז יסתיר עוד פנים מהם, לא כמסתיר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאום רעות רבות וצרות, רק שיהיו בהסתיר פני הגאולה וכו', עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה".

והכתב סופר כתב ליישב, שהתשובה מתקבלת אפילו כששב בעת שצר לו, ולא יאמר ה' מדוע באת אלי בעת צר לך, אלא אם ישוב אז מיד יקבלו, אך כל זה הוא בתנאי אם עומד בתשובה אף בעת צאתו מהצרה לרווחה, ולא יכביד את לבו כשתהיה לו הישועה, והגם שהתעורר לשוב מתוך הצרה, תשובתו מקובלת ורצויה לפניו יתברך.

ובזה מובן היטב הפסוק, "ואמר ביום ההוא הלא כי אין אלקי בקרבי וגו'", שדוקא ביום ההוא של הצרה יאמרו, אבל לאחר שהיתה להם הרוחה הכבידו את לבם שוב, ולכן אין תשובתם מתקבלת.

ובשם הרבי ר' **בונים מפשיסחא זצ"ל** כתבו ליישב, שכאשר אומר אדם "על כי אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה" הוא מתייאש ואינו יודע שהקב"ה נמצא עמו בכל עת ובכל שעה וגם בעת צרה, וכמש"כ "עמו אנכי בצרה", וכשאדם אין לו את ההכרה של "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי", אז הוא נופל ליאוש, ועל דבר חמור זה שמתייאש באה ההסתר פנים, שבשום אופן ומצב אין לו לאדם ליפול ליאוש.

"ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא" (לא, יח).

יש לבאר מהו הלשון "הסתר אסתיר", והאם לא די בהסתרה אחת של הקב"ה. אלא הביאור הוא, שודאי כשיש גזירה על ישראל זו הסתרה, כי נראה שדרך רשעים צלחה וכביכול הבורא מסתתר, ואף שודאי הוא הסתר נורא, אבל כיון שמרגישים את הצרה ואפשר עוד לזעוק ולהתחנן, עדיין יש תקוה לצאת ממצב ההסתרה, על ידי תפילה ותשובה. אבל לפעמים אף הגזירה עצמה היא בהסתר, ואין נראה בעיני כל שיש כאן גזירה, ורק לאחר זמן מבינים את הגזירה שנגזרה, וכבר קשה לזעוק ולהתפלל, ולכן הוא הסתר עוד יותר גדול.

"ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל" (לא, ט).

כתוב ביהושע (ה, ג) "ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו". וביארו במגילה (ג, א) שהמלאך אמר לו, אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם תלמוד תורה. אמר לו על איזה מהן באת, אמר לו עתה באתי. מיד "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק", שלן בעומקה של הלכה.

וכתבו התוס', שיהושע שאל את המלאך "הלנו אתה" - האם בשביל תלמוד תורה באת, שכתוב "תורה צוה לנו", או "אם לצרינו" - בשביל הקרבנות שמגינים עלינו מצרינו. והמלאך השיב לו "עתה באתי" - על תלמוד תורה באתי, שכתוב בה "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת".

הקשה הרב **מפוניב' זצ"ל**, מדוע בשאלה של יהושע התורה נקראת "לנו" ובתשובה של המלאך נקראת "עתה".

וביאר זאת במתיקות, שבאמת במלחמה אין תביעה של ביטול תורה מצד עצם לימודה, שהרי יש קשיים ואונסים, אבל המלאך תבע אותם על תורה מצד שהיא שירה, ואם היא שירה צריך ללמדה בכל מצב בלא טענת אונס, ולכן שינה והשיב להם בפסוק "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" שהתורה צריכה להיות אצל האדם בבחינת "שירה" שיהיה שמח ללמוד, ועל זה אין טענת אונס לעולם, ולכן מיד לך יהושע בעומקה של הלכה, שהיא עיקר שירת התורה שמעמיק בעיונה.

"ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל" (לא, יט).

אמרו חז"ל (סנהדרין כא, ב) אף על פי שהניחו לו אבותיו לאדם ספר תורה מצוה לכתוב משלו, שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה.

ובטעם חיוב זה כתב **בספר החינוך** (מצוה תריג), "לפי שידוע בבני אדם שהם עושין כל דבריהם לפי ההכנה הנמצאת להם, ועל כן ציונו ברוך הוא להיות לכל אחד ואחד מבני ישראל ספר תורה מוכן אצלו שיוכל לקרות בו תמיד ולא יצטרך ללכת אחריו לבית חברו, למען ילמד ליראה את ה', וידע וישכיל במצוותיו היקרות והחמודות מזהב ומפז רב. ונצטוו להשתדל בזה כל אחד ואחד מבני ישראל, ואף על פי שהניחו לו אבותיו, למען ירבו הספרים בינינו ונוכל להשאל מהם לאשר לא תשיג ידו לקנות. וגם למען יקראו בספרים חדשים כל אחד ואחד מישראל פן תקוץ נפשם בקראם בספרים הישנים שיניחו להם אבותיהם".

והגאון ר' יעקב ניימן זצ"ל הוסיף בזה טעם ע"פ דרך המוסר, שהתורה באה ללמדנו בזאת עיקר ויסוד גדול בשמירת התורה, לבל תהיה שמירת התורה אצל הבן בבחינת "מצות אנשים מלומדה", ושלא תהא קיומה אצלו רק מפני שכך היא מסורה לו בירושה מאבותיו, ולכן כל אחד ואחד נצטוו לכתוב ספר תורה מעצמו, כי בתורה צריך תמיד התחדשות ולא לרשת את ההרגלים מאבותיו.

"והיה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות" (לא, כא).

אמרו חז"ל (ה, א), רבי יוחנן כי מטי להאי קרא בכי, והיה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות, עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות תקנה יש לו.

ביאר זאת **הגר"ל בלוח זצ"ל** דרך משל נפלא, אם ישלח מלך גדול את עבדו באיזו מלאכה חשובה, רבת האחריות, שדורשת דייקנות גדולה ומסירות יתירה לקיים אותה, ויאמר לו השומר פן תכשל ותמעול בשליחותך, כי אז דתך להמית או להאסר מאסר עולם, מה מאד יפחד העבד פן יכשל וישנה מעט בשליחותו, כי אז יגיע לו עונש כל כך מר. אולם יוכל להרגיע את נפשו באמרו מלך חסד הוא אם אכשל ח"ו אפול לרגליו ואתחנן לו ויחוס עלי וירחמני.

אבל אם המלך ישלח אתו יחד למקום המלאכה מחלקת חיילים ושר צבא וימסור בידם להוציא מיד את גזר דינו אם לא ימלא את שליחותו בדיוק הראוי, מה מאד ירעד לבו בקרבו כי הלא יודע הוא שאין לו תחבולה להנצל אם יעבור על מצות המלך ויכשל בשליחותו, כי אז לא יוכל לראות את פני המלך ולבקש מחילתו, ודינו כבר נחתך ונמסר בידי משרתי המלך שאין בידם למחול אף אם ירחמו עליו, כי עליהם להוציא לפועל את מצות המלך אם יעוות בשליחותו. אבל מטבע האדם הוא לבקש נוחם לנפשו למען הרגיע את רוחו ולכן אף אם ימצא במצב סכנה כזה יתנחם ויאמר אל לבו, אחר שלא נמסרתי אלא בידי אנשים שבעלי לב המה, אם גם אכשל אתחנן לפניהם אולי יבקשו וימצאו זכות לפטרני, או הם ימליצו עלי אל המלך ויעוררו רחמים עלי.

אבל מה גדולה היא הסכנה לעבד שרבו מוסר לו עבודה חשובה ואחראית, ואם לא יעשנה בדיוק הראוי יהיה עונשו כרוך בה, שהדבר עצמו שהוא עסוק בו ישרפהו או יסקלהו, הלא אז שום תקנה אין לו כי לא המלך מעניש אותו ולא משרתיו, אלא בחטאו עצמו שם ימצא את עונשו.

ולזה בכה ר' יוחנן, "עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות", שאין רבו מענישו בשביל שעבר על מצותו, אלא ימצאוהו רעות וצרות בעברו על מצות ה', בעבירה עצמה הוא מוצא מאליו את הרעות והצרות, "תקנה יש לו"? ולכן מה מאד צריך האדם לירא ולפחוד פן ח"ו יסור מדרך ה' ויסכן נפשו על ידי החטא והעבירה בעונשים מרים וקשים.

"כי ידעתי את יצרו" (לא, כא).

שלמה המלך קורא ליצר "מלך זקן וכסיל" (קהלת ד, יג).

ביאר **החפץ חיים זצ"ל**, לא שהיצר בעצמו הוא כסיל, כי להפך אנו רואים כי יש בכוחו ללכוד ברשתו אף את החכם היותר גדול. אלא הכונה, שהוא נקרא על שם מלאכתו, כמו שהסנדל נקרא מי שעושה נעלים, ומי שתופר בגדים נקרא חייט, כן היצר נקרא "כסיל" כי מלאכתו היא "להכסיל" את בני האדם.

"כי ידעתי את יצרו" (לא, כא).

"כשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות וכו', אמרו לו רבינו ברכנו, אמר להם יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, אמרו לו תלמידיו עד כאן, אמר להם ולואי, תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם" (ברכות כח, ב).

דקדק **הגר"א** מה שאמר "כשאדם עובר עבירה", והיינו שקודם שהתחיל בעבירה עוד יכול להועיל בו יראת שמים שלו, להתגבר על יצרו ולא לעשות העבירה, אבל כיון שהתחיל במעשה העבירה, לא תועיל לו שום מורא שמים, רק מורא בשר ודם.

וזה מה שאמר להם רבי יוחנן בן זכאי, תדעו "כשאדם עובר עבירה" אומר שלא יראני האדם, כי הנה לא הועילה לו מורא שמים והתחיל בעבירה, ומכל מקום אם יפתח אדם את הדלת ויראהו, יתבייש מיד ויפסיק העבירה, הרי כמה גדולה ברכה זו "שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם".

"כי ידעתי את יצרו" (לא, כא).

אמרו חז"ל (ברכות ח, א), גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב אשרי איש ירא את ה', ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ולגבי ירא שמים וטוב לך לא כתיב ביה.

ביאר הגר"א, כי יש שני מיני אנשים צדיקים, אחד שמתייגע ויש לו מלחמה עם היצר כגון ללמוד תורה וכדו', ושני לו שטבעו בכך. ולכל אחד יש מעלה וחסרון, הראשון שהוא גובר את היצר, אצלו הוא תמיד בסכנה, ואין לו טוב בעולם הזה רק באחריתו בעולם הבא. והשני אין לו מלחמה וטוב לו בזה, אבל אין שכרו מרובה כהראשון. אבל אם ייגע את יצרו עד שנעשה אצלו כטבע, עליו נאמר "אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא" שזוכה גם לעולם הזה וגם לעולם הבא כי היה צריך לנצח את יצרו.

וזה מה שאמרו "גדול הנהנה מיגיעו", והיינו שנעשה לו טבע, והוא עדיף מירא שמים שמייגע לעבוד תמיד, שהראשון טוב לו אף בעולם הזה, אבל על הירא שמים לא כתוב "וטוב לך".

"כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה" (לא, כז).

הגאון ר' יצחק ולדשיין זצ"ל ביאר בשם **הסבא מקלם זצ"ל**, שיש כאן ב' בחינות של עצות, אחת לרעה ואחת לטובה, "את מריך" זה צד החסרון הבא מצד העקשנות, והעזות ומרידה נמשכות ונולדות ממנה. אבל "ואת ערפך הקשה" זהו צד המעלה, שהאדם משתמש בכח עקשנותו במקום הצריך לכך, וכגון בשעת נסיון שהוא מוכן לעמוד ולמסור נפשו על דבר טוב ומצוה.

"שובה ישראל עד ה' אלקיך" (הושע יד, ב).

כתוב במדרש רבה (וישב, ד) על הפסוק "וישב ראובן אל הבור", והיכן היה, היה בשקו ותעניתו. אמר לו הקדוש ברוך הוא מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה, חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה, ואיזה זה הושע, שנאמר (הושע, יד) שובה ישראל עד ה' אלקיך.

הקשה **הגאון ר' איצ'לה בלזר זצ"ל** (כוכבי אור, עג), לכאורה יפלא מה החידוש שאמר הושע שובה ישראל, ונקרא שהוא פתח בתשובה תחילה, וכי הושע חידש את דבר התשובה, הלא הוא מפורש בתורה.

וביאר זאת בעמקות נפלאה, מנהג העולם שאם מישהו גידף וקילל את אחד מגאוני וצדיקי הדור ומפורסם בכל העולם חסידותו, כאשר בא לבקש ממנו מחילה, הרי אינו מסוגל לראות את פניו ולהתנצל בפניו מפני הבושה, ואם יעשה זאת הרי בהכרח שזה על ידי כפיה על יצרו. ואם כן על אחת כמה וכמה כשבאים לבקש מחילה מלפני מלך מלכו של עולם, כמה בושה צריכה להיות לאדם לומר חטאתי.

אבל הרגשה זו של בושה הוא רק למי שיודע ומרגיש שהוא עומד לפני המלך ממש, אבל מי שאינו מרגיש כך, הרי הוא כמי ששולח מכתב לחבירו לבקש ממנו מחילה שאין בוש בכך.

ובדורו של הושע היו צדיקים גדולים שהרגישו את הבושה ולא יכלו לעמוד ולבקש מחילה מלפני המלך, ולכן הקב"ה שלח את הושע שהיה נביא לומר להם שיחזרו בתשובה, וזו פעם ראשונה בתורה שהקב"ה מבקש מהאדם שיחזור אליו, וזה מפחית את הבושה, וכמו שאם אותו אדם גדול היה קורא על ידי שליח את המגדפו שיבוא אליו, שעל ידי כך יקל מעליו לבקש ממנו מחילה, כמו כן הושע הנביא שהוא מביא את דבר ה' שקורא לחזור אליו, אם כן כבר יקל מעלינו לעשות תשובה.

"שובה ישראל וגו' כי כשלת בעונך".

ביאר הגר"ל חסמן זצ"ל, רק כשתרגיש "כי כשלת בעונך", ותכיר בחוש כי תעית בדרכך, רק אז תתעורר לשוב באמת אל ה' אלקיך. וזה מה שאמר רבי אליעזר (שבת קנ"ג, א) שוב יום אחד לפני מיתתך, ושאלו תלמידיו, וכי אדם יודע איזהו יום ימות, אמר להן וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה.

ומדוע היה צריך להזכיר את יום המיתה, והלא בכל יום צריך לחזור בתשובה. אלא שרק על ידי ציור כזה שהאדם נמצא ממש סמוך למיתתו, זה מעורר אצלו את הכח בחוש לחזור בתשובה, כיון שמרגיש שזה יומו האחרון, ולכן צריך לשוב בכל יום כיון שאינו יודע מתי יומו האחרון.

"שובה ישראל עד ה' אלקיך כי כשלת בעונך".

ביאר הגאון ר' חיים שמואלביץ זצ"ל, שהמפריע העיקרי להתעלות האדם הוא ההתרגלות במצבו, ואף היראת שמים יתכן שהיא רק "מלומדה", וכמו שאמר הנביא ישעיהו "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלומדה" (כט, יג), והיינו שכיון שהם במצב של "מצות אנשים מלומדה" הרי לבם רחוק ממני, וכל אשר הם עושים הוא מן השפה ולחוץ, ואף "יראתם אותי" היא יראה חיצונית שאין לה ולא כלום עם מעמקי הלב, ואין לה כל רגש פנימי אמיתי.

וכיון שכן נשאר האדם במצבו, ואין בו את הכח והרצון להתעלות, ורק זעזוע של נפילה קשה ח"ו מוציאה את האדם משלותו והרגליו, ומעוררת אצלו התרגשות הלב, וכשרואה פתאום את התהום שבו הוא נמצא, אז הוא מרגיש שיש בכוחו להתעלות.

וכפי שמצינו בדברי חז"ל (בראשית רבה ס"ה, כב) על "יוסף משיתא", שבשעה שבקשו שונאים להכנס להר הבית אמרו יכנס מבני ישראל תחילה, ואמרו לו ליוסף להיכנס, נכנס והוציא מנורה של זהב, אמרו לו אין דרכו של הדיוט להשתמש בזו, אלא היכנס פעם שניה ומה שאתה מוציא שלך הוא, ושוב לא הסכים להיכנס, ואמר לא די שהכעסתי לאלקי פעם אחת אלא שאכעיסנו פעם שניה, מה עשו לו נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו, היה מצווח ואומר ווי אוי אוי שהכעסתי לבוראי.

והנה נפילתו היתה גדולה ועמוקה לאין שיעור, ובזמן שאף שונאי ישראל מחריבי המקדש לא העיזו להיכנס תחילה, היה יוסף משיתא מוכן לעשות זאת והסכים להיכנס, ואף כשהוציא את המנורה לא הרגיש כלל שמכעיס את בוראו, וכשאמרו לו שאין דרכו של הדיוט להשתמש בזו, אז שם על לבו את עוצם שפלותו, ולפתע ראה לאיזה תהום התדרדר, ומצב זה גרם לו לחזור בתשובה ואמר "די לי שהכעסתי את בוראי פעם אחת". כי לפעמים אדם לא שומע ולא מקשיב לדברי תוכחה, עד שהוא מגיע למצב של שפל גדול, ואז מיד הוא מתעורר ועולה מעלה מעלה.

וזה כוונת הכתוב "שובה ישראל עד ה' אלקיך" - "כי כשלת בעוניך", והיינו, שהכשלון והנפילה הם גורמים לאדם שישוב אל ה', כי החושך מביא את האור.

סוגיות ועיונים

כבוד ספר תורה

היה נפסל כל הספר, אם כן איך חזרה קדושתו בכל הספר על ידי התיקון. אלא ע"כ שאף בשעה שפסול לא נפסל אלא אותה תיבה או האות החסר, אבל שאר כל הספר קדושת ס"ת עליו לגמרי כבראשונה.

וכתב, שלא נסתלק קדושת הספר כי אם שבלה או נמחק כל כך לגמרי עד שלא נשאר בכל הספר פ"ה אותיות [כמנין פרשת "ויהי בנסוע הארון" שהיא הפרשה הכי קטנה בתורה].

ג. ואמרו בסוטה (לט, א) כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה שנאמר "וכפתחו עמדם כל העם" ואין עמידה אלא שתיקה שנא' "והוחלתי כי לא ידברו כי עמדם לא ענו עוד".

והסתפק בעמק ברכה (לשיטות שאסור לספר אף אם יש עשרה שומעים חוץ ממנו. עי' שו"ע או"ח קמו, ב) האם איסור זה הוא מפני כבוד הספר תורה, ונמצא שהאיסור לדבר הוא איסור תורה, ומה שהביאו ראיה מדברי הנביא, זה רק כדי ללמוד שלשתוק בפני הס"ת הוא כבודו. או שאינו משום כבוד הס"ת אלא הוא משום כבוד המצוה של קריאת התורה, והוא איסור בפני עצמו הנלמד מדברי קבלה.

א. "לקח את ספר התורה הזה ושמעתם אתו מצד ארון ברית ה' אלקיכם והיה שם בך לעד" (לא, כו). והביא הרמב"ם (ספר תורה י, י-יא) פסוק זה בדין כבוד ס"ת, וז"ל: מצוה לייחד לספר תורה מקום ולכבדו ולהדרו יותר מדאי וכו', ולא יחזיר אחוריו לספר תורה אלא אם כן היה גבוה ממנו עשרה טפחים וכו', כל מי שיושב לפני ספר תורה ישב בכבוד ראש באימה ופחד, שהוא העד הנאמן לכל באי עולם שנאמר והיה שם בך לעד, ויכבדהו כפי כחו. וכן כתב השו"ע (יו"ד רפב, א).

וכתב בביאור הגר"א (שם). וביארו העמק ברכה (כבוד ספר תורה) שהמקור לדין זה הוא מדברי הגמ' בקידושין (לג, ב) ששאלו מהו לעמוד מפני ספר תורה, ור' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אמרי קל וחומר, מפני לומדיה עומדים מפניה לא כל שכן. וכיון שק"ו הוא דאורייתא נמצא שהוא מצות עשה גמורה לקום מפני הס"ת [ועי' בראשונים שהקשו סתירה שכאן משמע שכבוד ת"ח עדיף ולכן למדו ס"ת ממנו, ובגמ' מכות משמע איפכא וצריך לעמוד בפני ת"ח ק"ו מס"ת].

ב. ואף ספר תורה פסול כתב הנודע ביהודה (יו"ד, עא) שצריך לכבדו משום שעדיין קדושתו עליו, והוכיח כן ממה שמתקנים את הפסול וחוזרים וקוראים בו ומברכים עליו ברכת התורה, ואם נאמר שע"י הפסול

והביא ראיה מדברי רבינו ירוחם (וכן פסק השו"ע שם, ג) שכתב שאף בשעה שהמפטיר קורא בנביא אסור לספר עד שישלים, ולמד כן מהאיסור לספר בשעת קריאת התורה. ואם נאמר שהאיסור הוא משום כבוד ס"ת, איך אפשר ללמוד מפטיר בנביא מס"ת, והרי אין בנביאים עשה של כיבוד ואין צריך לקום מפניהם. אלא ע"כ שרבינו ירוחם סבר שהאיסור לדבר הוא מפני כבוד המצוה של הקריאה, ולכן למד שאף בקריאת ההפטרה אסור לדבר.

ד. ולגבי איסור להחזיר אחוריו לספר תורה, כתב המשנה ברורה (קמז, כט) שביום שמוציאים ב' ספרים, וכשקוראים בראשון צריך ליתן את הס"ת השני לבן דעת לתפסה, וצריך ליזהר שהאוחז הספר יתרחק קצת מן הצד כדי שלא יחזיק הספר אחורי הקוראים בתורה.

אולם הגרשז"א (הליכות שלמה, יב) כתב, שלא ראינו לאחד מן הגדולים שיזהר לצדד עצמו אלא עומדים כדרכם. וכתב בטעם הדבר, שהעולה לתורה עומד על מקומו הראוי לו עכשיו, ואילו הספר אינו במקומו.

וכן כתב בעמק ברכה, וביאר בדרך אחרת, שכיון שעוסק בכבוד ס"ת אחרת, אין בכך ביזיון לס"ת. ועוד הוסיף טעם נוסף, שכך הוא מצוותו לעמוד כשהקורא והעולה פניהם למזרח, וכיון שהוא עוסק במצוה שהיא חובת הציבור, יש בזה משום כבוד הציבור שהוא דוחה כבוד הס"ת, וכמו שאמרו בסוטה (מ, א) לעולם תהא אימת צבור עליך שהרי כהנים פניהם כלפי העם

ואחוריהם כלפי שכינה. וכתב שלפי טעם זה אף כשקוראים בנביא מותר להחזיר אחוריו לס"ת, כיון שהוא חובת הציבור.

אלא שכתב, שבשעה שהש"ץ אומר דברים אחרים, וכגון "קום פורקן" ו"אב הרחמים" אז ודאי שאסור להחזיר אחוריו לס"ת שמחזיקין שם על הבימה, וצריך לעמוד מן הצד.

וסיים וכתב, ותמה אני על בימותיהם של האשכנזים, למה לא מיחו הגדולים בזה לצוות לסדר הספסל מן הצד כדי להסיר המכשול הזה מעל ישראל.

ה. וכתב הט"ז (יו"ד רפב, א) שרבנים שעומדים לפני ארון הקודש אינן בכלל איסור זה שעומדים אחוריהם לארון הקודש, כיון שהס"ת מונח בארון הקודש והוא כמו ברשות אחרת.

ובס' בני יונה (לבעל המעיל צדקה בס' רפב, א) כתב, שאם הם דורשים לכבוד עצמם אין להתיר בכך. וכבר כתבו הפוסקים שמי יאמר זכיתי לבי, ולכן ראוי להחמיר שלא לדרוש כשאחוריו לארון הקודש.

והמשנה ברורה (קנ, יד) כתב, שלא יעשו שום מקום לישב עליו בין הבימה ובין ההיכל באופן שיהיה פני היושב נגד הבימה ואחוריו להיכל, שגנאי הוא. ויש בו אף איסור שהעומד על הבימה לברך ומשתחוה, נראה כמשתחוה לו.

ובשער הציון כתב שאף הט"ז (הנ"ל) מודה לדין זה, ולא התיר אלא לפי שעה אבל לא בקביעות.

במעשה שלא כדרך הטבע האם נחשב למעשה

על משה "ויך את המצרי" (שמות ב, יב), ורש"י כתב שם שהרגו על ידי שם המפורש. וממה שכתבה התורה על זה לשון הריגה משמע שהוא בכלל "ומכה אדם יומת".

ד. ובקהילות יעקב (ב"ק, מה) האריך בענין מזיק על ידי עין הרע, וכגון שעומד על קמת חבירו שיש בזה איסור משום עין הרע, וניזק חבירו, האם חייב לשלם לו. והביא את דברי ההלכות קטנות, וכתב לחלק בין איסור שבת לשאר איסורים, שבשבת אף כלאחר יד פטור וכל שכן אם עושה על ידי סגולה. שלא על פי דרך הטבע.

ולגבי שאר איסורים נקט, שאם ההיזק נעשה בכח ראשון חייב (וצריך להיות הוכחה שנעשה על ידו), וכמו שדיין חייב על דיבורו שחייב בטעות את הנדון אף בלא מעשה.

ה. ובשו"ת דברי יציב (או"ח, קה) כתב על דברי השל"ה, שרק לענין שבת כתיבה על ידי שם לא נחשב לאיסור, אבל לגבי דינים אחרים אף מעשה שלא על פי הטבע נחשב למעשה. וביאר זאת על פי סברת הבית מאיר (אבן העזר ה, יד) שבשבת אין שליחות לגוי, כיון שהאיסור בשבת הוא שהאדם יעשה את המלאכה ואין איסור שהמלאכה נעשית, וכמו שמותר מן התורה להעמיד קדירה על האש לפני שבת שתתבשל בשבת, כיון שאין האיסור בתוצאת המלאכה אלא רק בעשיית המלאכה, ולכן אף במקום שהגוי עושה עבור הישראל את הפעולה,

א. כתוב בפסוק "ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי" (לא, ט). ומובא במדרש רבה שבאותו היום שמת כתב י"ג ספרי תורה, י"ב נתן לשבטים ואחת נתן בארון, וכמו שאמר "בן מאה ועשרים אנכי היום" ופירש רש"י, היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות.

ובדעת זקנים כתב, שיש אומרים שאת הס"ת הי"ג לא נתן בארון, אלא שירד גבריאל ונטל את התורה מידו של משה והעלה אותה לב"ד הגדול שבשמים, ולא עוד אלא שצדיקים שבמרום קורין בו בשני ובחמישי ובשבתות ובראשי חדשים וימים טובים.

ב. כתב הרא"ש בפסחים (י, טו) שיש שאמרו שמשה מת בשבת. והקשה הרא"ש על דבריהם, שאם כן היאך כתב באותו יום י"ג ספרי תורה, והרי אסור לכתוב בשבת. ולכן כתב שהוא מת בערב שבת [וכ"כ תוס' במנחות (ל, א)].

ג. השל"ה כתב ליישב שמשה כתב על ידי שם והשבעת קולמוס ואין בזה איסור שבת, כיון שלא עשה מעשה.

אמנם שיטת ההלכות קטנות (ב, צח) שההורג על ידי שם או כישוף חייב מיתה כיון שעל ידי דיבורו נעשה מעשה, וכמו בזרק חץ והרגו שהוא חייב מיתה.

וכן כתב המהר"י אסאד (או"ח, קצט) שחייב מיתה. והביא רא"י ממה שכתבה התורה

עדיין הישראל שובת ונח ממלאכה, ואין בזה משום שלוחו כמותו.

ואם כן אף דברי השל"ה הם רק לגבי איסור שבת שאין איסור בכתיבה על ידי שם, אבל לגבי שאר איסורים נחשב למעשה.

ו. ועל פי דבריהם אף מיושב מה שהקשו האחרונים על דברי השל"ה, שאם לענין שבת אין זה נחשב למעשה איסור, אם כן היאך הס"ת האלו כשרים לקרות בהם. ולפי הנ"ל יש לחלק בין איסור שבת לבין כשרות הס"ת, ואף שלענין שבת אין בכך איסור, לענין כתיבת ס"ת נחשב למעשה כתיבה.

ז. אמנם הקשה הדברי יציב, ממה שהסתפקו בעירובין (מג, א) אם אדם קפץ על ידי שם מעל עשרה אם יש בכך איסור תחומין. ומשמע שבפחות מעשרה ודאי שנחשב למעשה איסור. וכן פסק הרמ"א (או"ח, תד) שאם קפץ על ידי שם למעלה מעשרה פטור משום שהוא ספק דרבנן, אבל אם קפץ על ידי שם מתוך י"ב מיל לחוץ חייב, משום שהולכים להחמיר בדאורייתא.

ויש שכתבו ליישב, שבאיסור תחומין אין האיסור משום מלאכה אלא הוא איסור בפני עצמו [ולכן לא הותר איסור תחומין ביו"ט משום אוכל נפש], ואינו בגדרי עשיית מלאכה, ובכל יציאה שהיא חייב ואף אם יצא על ידי שם.

ח. יש שכתבו להביא ראיה לדברי הפוסקים שמעשה שלא כדרך הטבע נחשב למעשה, ממה שמבואר בגיטין (פד, א) שאם נתן לה גט על מנת שתעלי לרקיע אם

נתקיים התנאי הרי זה גט, וכתבו התוס' שיכול לקיים שיעלה לשמים על ידי שם. ומוכח שאף שעלה על ידי שם נחשב שנתקיים תנאו. אמנם בשו"ת להורות נתן (ו, קלז) כתב לדחות שאף בתנאי לעלות לשמים אין צריך שהמעשה יהא נחשב למעשה שלו, אלא עיקר התנאי התקיים שהוא נמצא בשמים.

ט. מבואר בסנהדרין (קא, א) שלוחשין לחיטת נחשים ועקרבים בשבת. וכן פסק השולחן ערוך (או"ח שכת, מה). וביאר המשנה ברורה שמותר לעשות כן כיון שאין זה צידה טבעית.

ויש להקשות, שלגבי שביעית מבואר בירושלמי (ד, ד) שאסור לעשות סגולה כדי שהאילן יצמיח פירות, ומה זה שונה משבת שמותר לעשות סגולה.

ובדרך אמונה (שביעית א, ז) כתב ליישב על פי דברי אביו שהבאנו לעיל, שלגבי שבת לא גרע מכלאחר יד שפטור, אבל בשביעית חייב.

ועוד כתב לחלק, שבשבת הקפידא שהאדם ינוח, ולכן גם כשעושה לחש עדיין הוא נח ושובת, אבל בשביעית עיקר הקפידא שהארץ תשובת (ויש סוברים שאף אם עובדה על ידי גוי יש איסור דאורייתא) ולכן יש איסור אף אם עובדה על ידי סגולה.

ועוד כתב, שבשביעית הסגולה היא על ידי עשייה שתולה שטר על האילן, ובלחש אינו עושה כלל מעשה אלא רק לוחש ולכן מותר.

י. **כתוב** בפסוק לגבי המן "שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור" (במדבר יא, ח), וכתב רש"י, לא ירד בריחים ולא בקדירה ולא במדוכה, אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין.

והקשה במושב זקנים, שאם כן מדוע התורה הזהירה "שבתון שבת

קדש לה' מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו" (שמות טז, כג), והלא הטעם היה משתנה על ידי המחשבה ומה איסור יש בכך. וכתב ליישב, שהיה מתהפך על פי הדיבור ולא על ידי מחשבה בלבד, ודיבור כזה אסור בשבת משום מתקן.

ואם כן מוכח בדבריו שאף דיבור על ידי נס גם נחשב למלאכה בשבת, וצ"ע.

חייב תשובה בין ראש השנה לכפורים

והקשה הגאון ר' איצ'לה בלזר זצ"ל (כוכבי אור, ה), שאם נדונים לפי מספר הזכויות, אם כן הבינוני הוא שנמצאו זכויותיו וחובותיו שווין, ואם כן מדוע כתב הרמב"ם שהוא צריך לחזור בתשובה, והלא די שיעשה מצוה אחת יותר מחובותיו ונמצא שהוא צדיק, כיון שיש לו רוב מצוות.

וכתב ליישב, שהרי ידוע כי שכר המצוות הם לפי הצער בעשייתם, וכמו שאמרו (אבות ה, כג) לפום צערא אגרא, וכן לגבי עונשי העבירות, כי מה שיותר קל לאדם לעשות הוא נענש על כך יותר, וכמו שאמרו במנחות (מג, ב) קשה עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת לפי שהוא יותר מצוי.

וחובת התשובה בימים אלו הוא גדול מאוד, וכדברי הרמב"ם (תשובה ב, ו) "אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דרשו ה' בהמצאו". נמצא שכיון שבימים אלו יותר קל לשוב בתשובה, והקב"ה מצוי וקרוב אל

כתב הרמב"ם (תשובה ג, ג), בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה, מי שנמצא צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה.

ומקור דבריו הוא מראש השנה (טז, ב), שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלוין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים, זכו נכתבין לחיים, לא זכו נכתבין למיתה.

ומשמע מדברי הרמב"ם שהוא מפרש כפשוטו שצדיק ורשע הוא לפי מעשיו, שאם יש לו יותר זכויות נחשב לצדיק ואם יש לו יותר עבירות נחשב לרשע, ולא לפי התוצאה בדין (כמו שפי' הר"ן).

האדם, אם כן מי שאינו שב בימים אלו יגדל עונו וחטאתו מאוד, ולכן לא יועיל לו מה שיוסיף עוד מצוות כדי להכריע את הכף, כי לעומת זה יש לו עון גדול של מניעת התשובה בימים אלו, וכבר כתב הרמב"ם (ג, ב) שיש זכות שהיא כנגד כמה עונות, ויש עון שהוא כנגד כמה זכויות, ואין שוקלין אלא בדעתו של קל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות. ולכן מניעת התשובה תכביד את משקלו נגד כל המצוות שיעשה, ולכן מחובתו לשוב בתשובה והיא המצוה שתכריע את הכף לחיים.

חיוב פיוס חבירו על חטא לשון הרע

מחבירו על זה, וכשיתפייס וימחול לו, לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם למקום ויעשה כנ"ל.

ומבואר בדבריו חידוש גדול, שדוקא לה"ר שגרם נזק או צער לחבירו יש לו דין של עבירות של בין אדם לחבירו, אבל אם דיבר גנאי על חבירו בעיני אנשים, והם לא קבלו את דבריו, אף שרצונו היה לגנות את חבירו, אין זה עבירה שבין אדם לחבירו, ואין צריך לבקש ממנו מחילה, אלא רק צריך לחזור בתשובה על העון של בין אדם למקום.

ונמצא שאף שאדם מחויב במצות ואהבת לרעך כמוך, אבל אין חבירו בעל דבר לגבי קיום מצוה זו, אלא הוא דין על כל אחד שיאהב את השני, אבל אין חבירו יכול לתבעו שיתנהג עמו בדרך זו, ולכן כתב הח"ח שאף אם מדבר רעה על חבירו, אין

חיוב פיוס חבירו שדיבר עליו לשון הרע

א. כתב החפץ חיים (לה"ר ד, יב), "ואם עבר וסיפר לשון הרע על חבירו ובא לעשות תשובה תלוי בזה, אם השומעים דחו את דבריו ולא נתגנה חבירו על ידי זה כלל בעיניהם, אם כן לא נשאר עליו כי אם העון דבין אדם למקום, דהיינו שעבר על רצון השם שצוה על זה כמו שכתבנו לעיל בפתיחה. תיקונו, שיתחרט על שעבר, ויתודה, ויקבל על עצמו בלב שלם על להבא שלא לעשות כן, כמו בכל עונות שבין אדם למקום.

אבל אם חבירו נתגנה על ידי זה בעיני השומעים ונסבב לו על ידי זה היזק בגופו או בממונו או שהיצר לו על ידי זה, הרי הוא ככל עונות שבין אדם לחבירו שאפילו יום הכפורים ויום המיתה אין מכפר עד שירצה את חבירו, על כן צריך לבקש מחילה

צריך לפייס אותו, כי לא ציער או הזיקו, ולכן אינו בעל דבר לתבוע שיפייס אותו.

ב. אמנם הגאון ר' יצחק הוטנר זצ"ל (ספר הזכרון, שלה) הקשה על דבריו, מדברי הרמב"ם (תשובה ב, ט) שכתב, שאם קילל את חברו הוא עבירות שבין אדם לחבירו ואין יוהכ"פ ותשובה מכפרין עד שירצה את חברו, והנה בספר החינוך (מצוה רלא) הביא את דברי הרמב"ם (במורה נבוכים) בטעם האיסור לקלל את חברו, שהוא "כדי שלא יניע נפש המקלל אל הנקמה ולא ירגילנה לכעוס". וביאר, "שלא יראה הוא בדעתו נזק אל המקולל בקללה, אלא שתרחיק התורה הענין מצד המקלל שלא ירגיל נפשו אל הנקמה והכעס ואל פחיתות המדות", [אמנם החינוך חלק עליו וסבר שגם קללת הדיוט תעשה רושם במקולל ותדביק בו המארה והצער]. וא"כ לשיטת הח"ח מדוע המקלל חברו צריך לבקש ממנו מחילה, והלא אין לו שום צער ונזק, שהרי אין קללתו מזיקה לשני [ואין לומר שחייב לפייסו מצד הבזיון שקללו, שהיה לרמב"ם לכתוב המבזה את חברו, וכיון שכתב המקלל משמע שאף שלא הזיק לחבירו צריך לבקש ממנו מחילה].

ולכן כתב שלולי דברי הח"ח היה נראה לומר, שעצם מה שאינו אוהב את חברו, הוא הפסד לחבירו, ולכן צריך לפייסו.

ג. עוד יש לדון אם השומעים קבלו את דברי המספר, אך לא הגיע למדובר שום נזק או צער (וכגון שאינו יודע שדברו עליו), האם צריך המספר לבקש מן המדובר מחילה על עצם מה שנתגנה בעיני השומעים.

ובשו"ת לחפץ חיים (א, ה) כתב לדקדק מדברי הח"ח שרק על נזק בממון או בגוף או צער צריך לבקש מחילה, אבל עצם סיפור הגנות אף שהשומעים האמינו אין זה בין אדם לחבירו.

והוכיח כן, ממה שכתב הח"ח (במ"ח, מז) להביא ראיה שצריך לבקש מחילה ממה שאמרו (יומא פז, א) המקניט חברו בדברים בעלמא צריך לפייסו, וקל וחומר בזה שנתגנה על ידו בעיני השומעים והוצר לו על ידי זה. ואם נאמר שחייב לפייסו אף אם לא ציערו, אין ראיה מהמקניט חברו ששם ציערו בפניו, אלא ע"כ שאף כאן צריך לבקש מחילה רק במקום שיש לו צער או נזק.

ועוד הוכיח כן, מספיקו של הח"ח (במ"ח, מח) אם חייב לבקש מחילה במקום שלעת עתה לא הגיע היזק וצער לחבירו על ידי דיבורו, אך יש לחוש שברבות הזמן יוגרם לו על ידי זה היזק וצער. וע"כ שהשומעים האמינו לדבריו ועל ידם יבוא הנזק, וא"כ לכאורה חייב לבקש מחילה על עצם הגנאי שנתגנה בעיניהם, ואין מקום לספיקו של הח"ח. אלא ע"כ שעל עצם הגנאי אינו חייב לבקש מחילה שאינו עון של בין אדם לחבירו עד שיהיה לחבירו צער או נזק.

ד. והנה כתב הח"ח (לה"ר ו, יב) שאם שמע לשון הרע והאמין בלבו, תיקונו הוא שיתחזק להוציא את הדברים מלבו שלא להאמינם, ויקבל על עצמו על להבא שלא לקבל עוד לשון הרע על אדם מישראל, ויתודה על זה. והוסיף, שכל זה רק אם עדיין

לא סיפר לאחרים. וכתב בבמ"ח (לד) שאם סיפר אין לו תקנה עד שיפייס להנידון עבור זה כמו בשאר מספרי לה"ר, או שיראה להוציא את הדבר מלב האנשים שסיפר לפניהם.

ומסוף דבריו נראה, שאם מוציא את הדבר מלב האנשים שסיפר לפניהם אין צריך לבקש מחילה מהמדובר. ומשמע כדבריו לעיל שעצם הגנות בעיני השומעים אין הוא עון שבין אדם לחבירו ואין צריך לפייסו עבור כך, ולכן די לו במה שמוציא את הדבר מליבם ולא יוכל לבוא לחבירו שום צער ונזק מכך, ושוב אין כאן איסור כלל כי לא נתגנה בפניהם, ואין צריך לפייס את חבירו על כך.

אמנם צ"ע מה שכתב בתחילת דבריו שיפייס את הנדון, ולכאורה אם עדיין לא הגיע לו צער ונזק מדוע צריך לפייסו. ואין לומר שכאן פשט את ספיקו שכתב לעיל שצריך לבקש מחילה אף שעדיין לא הגיע הנזק והצער, שא"כ מה מועיל מה שמוציא מלב השומעים, והלא כבר חייב לבקש מחילה מעצם הדיבור שיביא לאחר זמן צער ונזק.

וצריך לומר (עי' בס' אמרי יצחק שביאר כן) שכוונתו על ב' אופנים שונים, שאם יש צער ונזק למדובר צריך לפייסו, ואם אין לו צער ונזק אלא רק נתגנה בעיני השומעים אין צריך לבקש ממנו מחילה אלא די במה שמוציא את הדברים מלב השומעים, ועל ידי כן ודאי שלא יבוא לידי חבירו שום צער ונזק.

אמנם עכ"פ מוכח מדבריו, שעל עצם הגנות בעיני השומעים אין צריך לבקש ממנו מחילה, ואין זה בין אדם לחבירו רק במקום שיש לו צער ונזק.

בקשת מחילה כשחבירו אינו יודע שדיבר עליו

כתב החפץ חיים (לה"ר ד, יב) לענין בקשת מחילה ממי שדיבר עליו, "ואפילו אם חבירו אינו יודע עדיין כלל מזה, צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין, ולבקש ממנו מחילה על זה, כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה". ובבמ"ח הביא מקור לדבריו מדברי רבינו יונה (שערי תשובה ג, רז) שכתב, "אם ישוב בעל הלשון בתשובה צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו, והוא לא יזכור מספר כלם, כי רבים מכאובים הכאיב וכמה נפשות הדאיב, גם רבים מאשר זכר, כי אותם עכר, והם לא ידעו כי הדיח עליהם את הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אזנם על אשר גמלם רעה, כי הוא מכה ואין מכתו ידועה". ונראה מדבריו שאף שחבירו אינו יודע שדיבר עליו צריך לבקש ממנו מחילה, ולכן כתב ר"י שהוא יתבייש בכך שצריך להודיעם ולגלות אזנם שדיבר עליהם.

וידוע המעשה שהח"ח הביא את ספרו לפני מרן הגרי"ס זצ"ל, וחלק עליו בדין זה שאסור לבקש מחילה מחבירו אם אינו יודע שחטא נגדו, כיון שעל ידי כך הוא מצער, ואין היתר לצער את חבירו ולעבור על איסור אונאת דברים עבור דין זה של בקשת מחילה.

ולכאורה מבואר כדבריו במגן אברהם (או"ח, תרו) שכתב, שבשעת מחילה צריך לפרט החטא לחבירו, אבל אם חבירו מתבייש בזה לא יפרוט אותו. וכ"כ המשנה ברורה (שם, ג). אמנם יש לחלק, שהמג"א מדבר במקום שחבירו יודע שחטא נגדו, ולכן אף שצריך לבקש ממנו מחילה, אך כיון שמתבייש כשמפרט את החטא, אינו צריך לפרט, אבל אם אינו יודע כלל שדיבר נגדו אין לו לצער אותו ולספר לו שדיבר עליו.

ובס' חוט שני (יוהכ"פ עמ' קו) כתב שודאי לא עלה על דעת הח"ח להתיר לעבור על אונאת דברים כדי שימחלו לו עונו, אלא כוונתו, שרבינו יונה כתב שבעיקר הדבר איסור לה"ר הוא נכלל בעבירות שבין אדם לחבירו שאין מתכפר לו עד שיבקש ממנו מחילה, ועל כן צריך לגלות לו מה שחטא נגדו אם אינו יודע מזה כלל, אבל למעשה אם על ידי שיגלה לו הלה יצטער והוא יעבור על אונאת דברים ודאי שאסור לו לבקש מחילה, וישאר בידו עון לה"ר בלי מחילה. אבל יש אופנים שכבר עבר זמן רב מאז שדיבר עליו ועכשיו אינו מרגיש שום צער ונשכח ממנו כל הענין, ובזה ודאי שצריך לבקש מחילה כדי שיתכפר לו החטא של לה"ר.

ויש שכתבו (שבילי חיים, אמרי יצחק) לדקדק מדברי רבינו יונה שאינו מדבר בענין שאינו יודע שדיבר עליו כלל, אלא שיוודע שדיברו עליו והזיקו לו אלא שאינו יודע מי דיבר עליו, וכמו שכתב "כי רבים מכאובים הכאיב וכמה נפשות הדאיב", ומשמע

שנפשו דואבת וע"כ שכבר נזק אלא שאינו יודע מי הזיקו, ועכשיו כשבא לבקש מחילה הוא מספר לו שהוא זה שדיבר עליו, ואין כאן אונאת דברים, אלא אדרבה על ידי כך יבוא לפייסו, ובזה מותר לספר לו, [ויש להוסיף, שודאי אם הזיקו ברבים ויבוא לשנאו אם יספר לו שהוא זה שהזיקו ולא ימחל ויתפייס עמו, אין לו לבקש ממנו מחילה].

אמנם מדברי הח"ח נראה שלא סבר כדבריהם, שכתב להסתפק (שם, במ"ח מד) אם דיבר על חבירו אולם לעת עתה לא הגיע היזק וצער לחבירו על ידי דיבורו, אך יש לחוש שברבות הזמן יוגרם לו על ידי זה היזק וצער, ובא המספר לעשות תשובה על עונו אם חייב לפייס אותו עבור זה או שיעשה רק תשובה למקום. ומבואר מדבריו שיש צד שחייב לבקש מחילה אף אם חבירו אינו יודע כלל שדיבר עליו ויצטער על ידי כך.

ובביאור סברתו כתבו האחרונים (מרפא לשון, ז) שכיון שעל החוטא יש חיוב של מצות תשובה, ועל כל אדם מוטלת חובת מצות ערבות שהחוטא יקיים את מצות התשובה, וכיון שבמצוות שבין אדם לחבירו אין מתקיימת התשובה בלא שירצה את חבירו, א"כ גם מי שדיברו עליו חייב מצד ערבות לסייע ביד החוטא לקיים מצוותו, ואע"פ שהוא מצטער בעת שמפייסו זהו חיובו מדין ערבות, וכמו שמצינו במצות תוכחה שמחויב להוכיח עד שיקללנו או שיכנו, כמו כן לענין תשובה חייב הוא לשאת בצער זה כדי שחבירו יוכל לחזור בתשובה.